

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертация за присъждане на образователната и научна степен “доктор”

Професионално направление 3.4. Социални дейности
по докторантска програма «Методи на социална работа»

Тема на дисертацията: “Динамика на емпатията в социалната работа по случай”

Автор: Емилина Методиева Ценова

Научен ръководител: доц. д-р Гинка Механджийска

Рецензент: проф. д.п.н. Надежда Витанова

Представеният дисертационен труд е придружен от всички необходими документи и материали на хартиен и електронен носител, според изискванията на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ “Св.Климент Охридски”.

Докторантката е приложила 7 броя публикации по темата на дисертацията.

Пътят на професионално развитие на Емилина Ценова включва специализирани професионални дейности, форми на обучение и квалификации, като клиничен социален работник и психолог; участия в проекти, конференции, както и усвояване на умения и компетенции, съответстващи на научните ѝ интереси и научната област, в която е разработен дисертационния труд.

Предложеният дисертационен труд е плод на целенасочено теоретично и емпирично изследване, построено върху **идеята за значимостта на работата по индивидуален случай, като базисен метод в помагащата практика на социалния работник и същевременно – като важно условие за целенасочено позитивиране на динамиката на взаимоотношенията между социалните работници и техните клиенти.**

Концептуалният план на дисертацията разкрива възможността да се приложи системно изследване, както по теоретично изведени значими критерии, така и да се открие практическата значимост на емпириката. В този смисъл и като се имат

предвид съвременните методически, психологически, социални и здравни параметри на социалната работа, проблематиката на дисертацията се характеризира с **теоретична значимост и научно-практическа актуалност.**

Трудът е структуриран в две основни части и принадлежащите им 6 глави с точкувани подчасти към всяка глава, поместени върху върху 226 страници, включително увод, заключение и приложения. Описани са общо 98 заглавия на литературни източници, от които 37 - на кирилица и останалите - на латиница. Посочените заглавия са **подходящо подбрани**, съобразно целта и съдържателните параметри на научния труд.

В изложението са поместени **41** таблици, които систематизират сполучливо резултати от изследването.

Е. Ценова показва **отлично разбиране за необходимостта да бъдат целенасочено организирани и оптимизирани емоционалните взаимоотношения при използването на подходящи методи в социалната работа с клиент.** В този контекст във **увода** на дисертацията авторката подчертава значимостта и рамката на проблематиката, формулирани са обектът и предметът, целта, научните и научно-приложните задачи на теоретичното и емпирично изследване. Прецизно от понятийна гледна точка е представена детайлно основната хипотеза. Посочени са методите, инструментите и етапите на работа, съобразени със задачите и хипотезата на изследването. **Част от диагностичният инструментариум е авторски, което е важен приносен момент в дисертационното изследване.**

Първа част на изложението (с. 16 - 128) включва 3 глави със съответните точки и подточки, в които е представена теоретичната изследователска рамка на изследването, очертана чрез съчетаването на психологически, психосоциални и методически **подходи**:

- Авторката успешно извежда **обединяващото понятие** «емпатия», посочвайки в теоретичен план различни модификации на съдържателната му структура, които са в основата на помагащите взаимоотношения между социалния работник и клиента.

- Чрез **задълбочено представяне** на авторски концепции и изследвания, докторантката акцентира върху възможността емпатийното отношение да бъде

включено при използването на различни модели и подходи в социалната работа: системен и поведенчески, клиентоцентриран, био-психосоциален и др., които са актуални за настоящето изследване.

- Посочените от авторката **подходи и модели на социална работа по случай** са категоризирани в зависимост от степента на възможностите за проява на емпатия във взаимоотношенията на социалния работник с клиентите. Използаните критерии за това категоризиране **въвеждат гледна точка с приносно значение** към методиката на социалната работа, разглеждайки в сравнителен план конструктите на отделните подходи, поставящи акцент върху емпатийните взаимоотношения.

- В това отношение с **приносни моменти** се отличава теоретичният анализ на възможностите да се проследят **динамичните аспекти на емпатията**, като съществена част от методиката на социалната работа по случай: в началната и работната фаза на работата по случай, както и във фазата на приключване на случая.

- В теоретико-практически план е обоснована **ролята на супервизията** както за професионалното емоционалното развитие на социалния работник по линията на емпатийните му умения, така и за превенция или преодоляване на «емпатичната умора» и емоционалния бърнаут.

На базата на използването на голям брой литературни източници авторката подчертава и своята **лична позиция и отношение** към посочените по-горе теоретични акценти.

Във **втора част** (с. 129 – 207) от дисертацията авторката представя емпиричното си изследване по посока на задачите и хипотезата. **За целта на емпиричното изследване авторката успява да операционализира хипотезата, диференцирайки сполучливо основни променливи**, свързани с:

- фазите и организацията на работа по случай;
- личностни характеристики и отношение на социалния работник към клиента;
- параметри на помагащите отношения;
- професионални техники за изразяване на емпатия, както и за разграничаване на емпатийната удовлетвореност от емпатийната умора.

Представеният модел на емпиричното изследване се отличава с богатство на измервателни скали и въпросници, **включително и авторски.**

Прави впечатление с компетентната си разработка **авторския въпросник** с полярна скала на отговорите.

Приложени са подходящо подбрани, според спецификата на емпиричния материал, **математически и статистически методи** за обработка и анализ на емпиричните данни: вариационен анализ; корелационен анализ с използване на Коефициента на Пирсън за представяне степента на значимост на резултатите; анализ на суми и относителни стойности. **Надеждността на въпросниците и скалите** е доказана по метода Алфа на Кронбах.

Емпиричната извадка от 158 социални работници и професионалисти, работещи по случай, е валидна.

Във втора глава на втора част авторката представя систематизирано **емпирични данни** по посока на включените в хипотезата “допускания”, свързани с операционализираните основните променливи на изследването:

- Използване на емпатията във **фазите** на работата по случай: вариационният анализ на данните показва значителна разлика на проявите на емпатия в отделните фази, което дава основание на авторката да допусне, че съществуват предпоставки за емпатийна умора и дори – бърнаут.

- В тази посока са изследвани условия, свързани с позицията на клиента; спецификата на помагачите отношения; личността на социалния работник, които усилват или намаляват емпатийната му удовлетвореност.

- Имайки предвид емпиричните резултати, свързани с фазите на работата по случай и условията, създаващи динамична проява на емпатията, авторката проследява **впечатляващо множество интересни корелационни връзки между променливите**, някои от които имат **приносно значение за практиката**:

- корелации между фазите на работата по случай и използваните **методики и техниките**;

- взаимовръзка между емпатията и личността на социалния работник;

- корелации между **особеностите на помагащите отношения** и професионалните им граници;

- влияние на **преносите и мотивацията на клиента** върху динамиката на емпатийното отношение на социалния работник;

- корелация между потенциала за **емпатийна удовлетвореност** и “риска от бърнаут”, който от своя страна е под влияние на евентуалния емпатиен дистрес и “емоционалното заразяване” в работата на социалния работник;

- проследени са корелациите между условията, усилващи или намаляващи емпатията: **личностните и поведенчески характеристики на клиента и субективното им възприемане** от социалния работник.

Степента на значимост на посочените корелации е представена, чрез Коефициента на Пирсън.

- Интересна посока за бъдещи изследвания представляват накратко представените резултати, свързани с това, доколко ролевите характеристики на социалния работник са свързани с реалното му емоционално състояние в процеса на взаимодействие с клиента. *Остава открит въпросът “Има ли социална маска” в професионалната дейност на социалния работник?”*

В края на втора глава са представени **заклученията** по формулираната хипотеза – таблица 42 от текста на дисертацията. Тази таблица е **сполучливо надграждаща** таблица 2 от първа глава на втора част, чрез която авторката операционализира хипотезата. Следват **обобщени изводи** за влиянието на условията, включени в хипотезата, върху динамиката на емпатийните отношения. *В тази посока посочените “Модел на емоционално съхранение” и “Модел на компенсация” биха могли на бъдат представени в текста на дисертацията с метода на моделиране.*

В трета глава (с. 190 – 209) **от втората част** на дисертацията авторката представя в следната последователност възможности за **приложение** на резултатите от емпиричното изследване върху социалната работа по случай:

- Теоретични основания и практически условия за поставяне пред погледа на социалния работник проблема за динамиката на емпатията в процеса на

взаимоотношенията му с клиенти. Фигура 2 на с. 191-196 **сполучливо онагледява** обобщението за динамичните аспекти на емпатията в социалната работа по случай.

- Представена е “Тренингова методика” за подобряване на емпатийните умения на социалния работник (с.196-203). Методиката и програмата на Тренинга са **авторско постижение, чийто принос за практиката** предстои да се доказва, чрез приложението му в по-значима извадка.

- Систематизирани са ключови индикатори и предложения за съответна интервенция при **супервизиране** на социалната работа по случай с фокус върху емпатията (с.203-210):

- при липса на емпатийно отношение на супервизора към клиента;
- при емпатийно отношение на супервизора към неприемливо деструктивно поведение на клиента;
- при емпатийно отношение на супервизора, произтичащо от личното му отношение към клиента;
- при липса на емпатия от страна на супервизора към социалния работник;
- при завишена емпатия от страна на супервизора към социалния работник в случай на лични отношения между тях.

Дисертацията завършва със Заключение, което включва резюмирани акценти от съдържателната структура на дисертацията. *Не са диференцирани обобщени изводи, свързани с проблематиката на дисертацията, като цяло.*

Следва да се подчертае, че в цялото изложение на дисертацията проличава личната ангажираност и конструктивно отношение на Емилиана Ценова към представеното теоретично и емпирично изследване.

Посочените до тук основни акценти в съдържанието на дисертацията и направените с курсив **текущи забележки** ми дават основание да отправя няколко **препоръки и въпроси** към докторантката, както и да посоча основни **приносни моменти**:

Препоръки:

- Богатството на емпирични данни е значима характеристика на проведеното изследване, **но проследяването на техния анализ, освен чрез таблично**

представяне би било добре да се допълва от моделиране (както това до известна степен е направено при представяне на “компонентите на динамиката на емпатията” в социалната работа по случай – с.191) .

- **Част от изводите** в края на втора глава от втора част биха могли да се базират на **по-детайлно представяне на емпирика – например, за значимите за практиката функции на “емоционалното съхранение” и “компенсаторното поведение” на социалния работник.**

- Представените променливи в емпиричното изследване биха могли да бъдат разграничени, като “зависими” и “независими”.

- В сравнителен план с втора глава на трета част , **трета глава**, която е свързана с практическата значимост на изследването, би могла да включва по-разгърнато изложение (брой страници: 37, 17).

Въпрос: Какви изводи и обобщения могат да се имат предвид за ролята на супервизията в социалната работа?

По-значими приноси на дисертационния труд за теорията и практиката са следните:

- Налице е оригинална **концепция** за значимостта на емпатийните взаимоотношения на социалния работник с клиентите в процеса на работата му по случай.

- Дисертантката успешно отстоява в теоретичен и емпиричен план **авторската си теза и отношение**, които са свързани с **многоаспектен поглед** към хуманната същност на професионалната дейност на социалните работници.

- С приносно значение са критериите за категоризиране на **подходи и модели на социална работа по случай** в зависимост от степента на възможностите за проява на емпатия във взаимоотношенията на социалния работник с клиентите.

- Доказателствено е изведена на преден план **спецификата на социалната работа по случай и нейното супервизиране**, чрез многоаспектен анализ на **динамиката на емпатийните взаимоотношения** на социалния работник с клиентите.

- Емпиричното изследване е осъществено с богат инструментариум, като **част от диагностичните методики са с авторски принос.**
- Емпиричните резултати са **валидизирани**, чрез подходяща статистическа обработка.

Авторефератът на дисертацията отговаря на съдържанието и структурата на дисертационния труд и подчертава най-значимите приносни аспекти.

Заключение

Дисертацията на Емилина Ценова се отличава с **актуална проблематика** и **ярки достоинства** в теоретичен и емпирико-изследователски план.

Пространното изложение е добре структурирано и логично подредено.

Авторката постига целите си и представя убедителни резултати в **потвърждение на авторските си тези.**

Демонстрира умения за подбор и приложение на теоретични и емпирични изследователски методи.

В цялото изложение на дисертацията проличава **личната ангажираност и конструктивно отношение** на Е. Ценова към разработената от нея проблематика

Считам, че дисертационният труд отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и на Правилника за прилагането му. **Казаното по-горе ми дава основание убедено да предложа на Уважаемото научно жури да присъди на Емилина Методиева Ценова образователната и научна степен «Доктор» по професионално направление 3.4. «Социални дейности (Методи на социална работа)**

5. 03. 2019 г.

Рецензент:

(проф. д.п.н. Н.Витанова)